

Izabela Różycka

NAZWY WŁASNE OBCEGO POCHODZENIA
W HISTORII ALEKSANDRA Z 1510 ROKU

Historia Aleksandra Wielkiego to jeden z najpopularniejszych w średnio-wieczu i renesansie romansów ludowych, znany w całej Europie i dużej części Azji. Opowiada fikcyjne dzieje młodego króla Macedonii wzbogacone o opisy fantastycznych przygód i krain.

Utwór ten powstał w III w. n.e. w Egipcie jako dzieło aleksandryjskiego autora zwanego pseudo-Kallistenesem. Spośród wielu przekładów łacińskich tego dzieła dwa zyskały sobie największą popularność. Pierwszy, dokonany przez konsula Juliusza Waleriusza na przełomie III i IV w. n.e. pod tytułem *Res gestae Alexandri Magni* oraz drugi – dzieło neapolitańskiego archiprezbitera Leona, zatytułowane *Nativitas et victoria Alexandri Magni regis*, powstałe ok. roku 960. To drugie tłumaczenie doczekało się dużej ilości różnorodnych przeróbek.

Do Polski pierwsza łacińska wersja romansu o Aleksandrze trafiła w XIII w. W następnych stuleciach dotarły tu również inne redakcje tego utworu. Jedna z nich, oparta na przekładzie Leona, nosząca tytuł *Historia Alexandri Magni regis Macedoniae de proelis* (o walkach) stała się podstawą pierwszych polskich tłumaczeń¹.

Najstarszy polski przekład *Historii Aleksandra* pochodzi z 1510 r. Jego autorem jest Leonard z Bończy. Tekst ten nie był nigdy rozpowszechniany, a drukiem ukazał się dopiero w 1920 r.² Wydanie to zawie-

¹ Wg J. Krzyżanowski, *Romans pseudohistoryczny w Polsce wieku XVI*, Kraków 1926; tenże, *Romans polski wieku XVI*, Warszawa 1962; R. M. Zawadzki, *Legenda o Aleksandrze Wielkim w rękopisach polskich XII-XV w.*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1971, 21.

² „*Historia Aleksandra*” w tłumaczeniu Leonarda Bonieckiego z roku 1510. Wydał z rękopisu Mirosław Przegonia-Kryński, „Prace Filologiczne” 1920, t. 9. Drugi przekład, anonimowy, oparty o ten sam tekst łaciński wydany został w 1550 r. i zyskał dużą popularność, o czym świadczą może kolejnych osiem wydań (ostatnie w 1766 r.). Tekst ten ukazał się w opracowaniu J. Krzyżanowskiego, *Historia o żywocie i znakomych sprawach Aleksandra Wielkiego*, BPP nr 86, Kraków 1939.

ra transliterowany tekst polski oraz oryginał łaciński – druk sztrasburski pochodzący z 1486 r.³

Osoba tłumacza utworu, Leonarda z Bończy nie jest bliżej znana. Istniało kilka hipotez co do jego pochodzenia. Według A. Brücknera pochodził z Bończy w powiecie krasnostawskim, wg J. Krzyżanowskiego z Wileńszczyzny, a M. Przegonia-Kryński wiązał go z ziemią czerską na Mazowszu⁴. Argumenty językoznawcze wskazują, że najbardziej prawdopodobna jest trzecia teoria⁵.

Jeżeli chodzi o datę 1510 podaną na końcu tekstu *Historii*, to M. Przegonia-Kryński sądził, że odnosi się ona do ukończenia tłumaczenia, które podjęte musiało być znacznie wcześniej. We wstępie do utworu pisze: „Pismo jest gotyckie, a więc pisarz należał do szkoły pisarskiej dawniejszej. Musiał to być człowiek starszy, który używał języka nie z przełomu wieków XV i XVI ale z drugiej połowy XV w.”⁶ Podobny sąd wyraził także J. Krzyżanowski – „Spotyka się tedy u tłumacza sporo wyrazów rzadkich już w w. XVI, dobrze natomiast znanych ze stulecia poprzedniego”⁷.

Przekład dokonany przez Leonarda z Bończy, aczkolwiek bardzo interesujący pod względem historyczno-językowym, nie posiada większej wartości literackiej. Widoczne jest w nim wyraźne zmaganie się autora z materią słowa i zasadami gramatyki łacińskiej. Dosłowne tłumaczenie wielu łacińskich konstrukcji składniowych, np. *accusativus cum infinitivo*, *ablativus absolutus* i in. oraz częste niedostrzeżenie wieloznaczności wyrazów powoduje powstanie sformułowań niezręcznych i trudno zrozumiałych⁸.

Historia Aleksandra jest opowieścią o podbojach nieznanymi krainami, znajduje się tam więc wiele nazw własnych. Wynotowałam ich 266, w tym 108 nazw osobowych, 93 nazwy miejscowe i terenowe, 45 nazw plemion, ludów i mieszkańców, 19 imion bogów i herosów oraz jedną nazwę własną zwierzęcia. Podczas opracowywania materiału napotkałam na duże trudności przy iden-

³ Krzyżanowski w pracy *Romans pseudohistoryczny...* wyraził przypuszczenie, że tłumacz nie korzystał bezpośrednio z tego druku, ale z jakiegoś jego odpisu różniącego się w drobnych szczegółach od oryginału.

⁴ A. Brückner, *Z rękopisów petersburskich III. Powieści*. „Prace Filologiczne” 1899, t. 5; Krzyżanowski, *Romans pseudohistoryczny...*; M. Przegonia-Kryński, *Leonard Boniecki*, „Piętnik Literacki” 1913, t. 12.

⁵ Do zabytków mazowieckich zaliczają *Historię Aleksandra*: W. Taszycki, *Przejsię chw>f w staropolszczyźnie*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń PAU” 1947, nr 2; W. Kuraszkiewicz, *Oboczność -ew -ow w dawnej polszczyźnie i dzisiejszych gwarach*, Wrocław 1951; M. Bargieł, *Cechy dialektalne polskich zabytków rękopiśmiennych pierwszej połowy XVI w.*, Wrocław 1969.

⁶ Przegonia-Kryński, *Historia Aleksandra...*, s. 13–14.

⁷ Krzyżanowski, *Romans pseudohistoryczny...*, s. 74.

⁸ Np. „dufając się Aleksandra być skłonnego przeciw miastu miłosierdziem” (s. 134, v. 20–22), „Junonem wierzasz być boga serdecznego” (s. 385, v. 5–6), „Aleksander [...] ukoronowany z parlameto macedonibus uczynionego” (s. 70, v. 11–15).

tyfikacji badanych nazw, zwłaszcza antroponimów. Niektóre z nich znane są powszechnie do dzisiaj ze względu na osoby ich nosiciele – wybitnych postaci historycznych (*Aleksander, Arestoteles*⁹, *Artakserses, Cyrus, Daryjus, Demostenes, Filip, Homerus, Kserses, Olimpja*). W przypadku kilku innych ustalenie, kim była osoba nosząca dane imię, stało się możliwe dzięki przesłedzeniu biografii Aleksandra Macedońskiego i poszukiwaniom w innych źródłach¹⁰. Były to przede wszystkim imiona Greków, Macedończyków i innych osób z najbliższego otoczenia Aleksandra (*Antypater, Kasander, Kleopatra, Ninus, Perdika, (P)tolomeus, Porus, Roksana*). Prawdopodobnie również nazwy *Parmeryjon, Parmeryjus* i *Parmonen* to zniekształcone formy imienia macedońskiego wodza Parmeniona. Tekst utworu wskazuje natomiast, że osoby o znanych imionach *Balaam, Jazon, Julijus, Lizyjas, Mikołaj, Samson, Szymon, Zefir* to nie postaci historyczne i mitologiczne, ale współcześni Aleksandrowi Grecy. Być może niektóre z tych nazw pojawiły się w utworze na skutek ingerencji kolejnych tłumaczy, ponieważ brzmią w nim anachronicznie (*Julijus, Balaam, Samson*). Inne to zapewne imiona popularne i często nadawane ludziom pochodzącym z kręgu kultury hellenistycznej.

Ogółem wśród nazw osobowych jedynie w 19 przypadkach udało się ustalić bezspornie, kto był ich nosicielem. Zdecydowanie więcej nazw autentycznych (ok. 50%) znaleźć można wśród toponimów i mikrotoponimów – nazw miast, krain, rzek i gór w Macedonii, Grecji i Azji Mniejszej oraz określeń dla ludów zamieszkałych na tych terenach. Jednak i tutaj duża ich część to nazwy fantastyczne albo tak zniekształcone, że wszelkie przypuszczenia co do ich postaci pierwotnej byłyby bardzo niepewne. O ile bowiem z dużym praw-

⁹ Przykłady nazw podawane są w transkrypcji, z wyjątkiem tych przypadków, gdy jednoznaczne ustalenie wymowy nie jest możliwe. Dotyczy to przede wszystkim łacińskich nazw zakończonych na *-us* i podobne grupy głosek (*-as, -es, -is*). Zanotowane formy celownika l. poj. r. m. dziewięciu tego typu wyrazów z końcówką *-ewi* wskazywałyby na to, że nazwy te były zapożyczane tak, jak w najstarszym okresie, z zakończeniem *-sz*. Jednakże dwa fakty mogą podważyć stwierdzenie ustalone na podstawie analizy gramatycznej. Po pierwsze, ortografia zabytku nie wskazuje jednoznacznie, czy autor tłumaczenia, pochodzący z Mazowsza, rozróżniał szeregi głosek syczących i szumiących. Jeżeli zaś mazurzył, wówczas mogła u niego pojawić się końcówka *-ewi* również po twardym *s*. Takie przypuszczenie wysunął już W. Taszycki w pracy *Dawność tzw. mazurzenia w języku polskim*. Warszawa 1948, s. 14. Dla jakichkolwiek pewniejszych ustaleń konieczne byłoby przeprowadzenie szczegółowej analizy ortografii zabytku, co przekracza zakres niniejszych rozważań. Po drugie wątpliwość co do sposobu wymawiania tego typu nazw budzi też fakt, że duża ich część, mimo formalnej możliwości zastosowania polskiej odmiany, została do tłumaczenia przeniesiona w łacińskich formach fleksyjnych. Świadczy to, że nazwy te były dla autora przekładu całkowicie obce, zapewne również pod względem fonetycznym. Prawdopodobnie wydaje się więc, że zachowaniu obcej fleksji towarzyszyć mogła wymowa zgodna z zapisem z łacińskiego wzoru. W związku z tymi wszystkimi wątpliwościami na potrzeby pracy przyjęłam jednolity sposób zapisywania omawianego typu nazw z wygłosowym *-s*.

¹⁰ P. Green, *Aleksander Wielki*, Warszawa 1978; J. Wołski, *Historia powszechna. Starożytność*, Warszawa 1971; *Wielka encyklopedia powszechna*, Warszawa 1962–1969.

dopodobieństwem przypuszczać można, że miasta nazwane *Prosopolis* i *Suzis* to stolice państwa perskiego Persepolis i Suza, *Lacedomija* to Lacedemonia, czyli Sparta, a *Grankus* to rzeka Granik (gr. Granikos), to większe wątpliwości budzą już nazwy rzeki *Gaget* (może to Ganges?), czy krainy *Baptra* (może starożytna Baktria?). Natomiast nazwy *Adzea* (pole), *Adamantinum* (góra), *Eksidraces* (lud), *Girantes* (lud), *Tafostri* (miejsce?), *Rinocefali* (lud), wydają się być nazwami wymyślonymi.

W wielu nazwach występują liczne skróty i wymiany głosek i morfemów. Różnice w postaci nazw wynikają ze zniekształceń powstałych podczas tłumaczenia (*Roksana-Boksana*, *Rodoga-Bodoga*, *Iswimea-Ismea*, *Anektanabus-Anektabus*, *Bucefal-Duczfał*) lub z niestabilizowania formy niektórych przypadków fleksyjnych (*Żydy-Żydowie*, *Egipci-Egiptowie*). Czasem różnice te występują już w pierwowzorze łacińskim i zostają za nim powtórzone (*Anastaldus-Nostodi*, *Ptolomeus-Tolomeus*, *Bucifulon-Bucufulla*). Wiele imion tłumacz przekręcał tak konsekwentnie, że dopiero porównanie z oryginałem lub innymi przekładami pozwala to zauważyć. Na przykład królowa Kandacis to w wersji Leonarda zawsze *Kandaris*, dostojnik perski Duricius – *Durikus*, wódz żydowski Teozellus – *Trozellus*, ludy zwane po łacinie Confires i Birumani w polskim tekście noszą nazwy *Konsires* i *Tyruniani*, kraina o nazwie Sawinia to *Sawima*, a król indyjski Satramei – *Sabamei*. Fakt ten potwierdza przypuszczenie J. Krzyżanowskiego, że Leonard z Bończy podczas tłumaczenia posługiwał się nie drukiem, ale zapewne mniej wyraźnym i dokładnym rękopisem.

W kilku przypadkach taka sama nazwa określa różne obiekty. Imię *Filip* nosi ojciec Aleksandra i jego lekarz, *Tyrus* to miasto i rzeka, *Gog* i *Magog* to raz imiona władców indyjskich pokonanych przez Aleksandra, a raz biblijne symbole wrogów kościoła, *Rinocefali* to król indyjski, a równocześnie lud podbity przez Macedończyków.

Jak zostało wcześniej powiedziane, pierwszy polski przekład *Historii Aleksandra* jest daleki od doskonałości. Przykładem na niezbyt dużą sprawność tłumaczenia może być bardzo częste pozostawianie obcych nazw własnych w formach fleksyjnych łacińskich. Dla 87 nazw są to jedyne zanotowane formy (policzone tu zostały tylko te wyrazy, które wystąpiły w innym przypadku niż mianownik). Większość nazw ma obocznie formy fleksyjne polskie i łacińskie, a zaledwie 37 – tylko polskie. Wyłącznie w postaci obcej występują przede wszystkim te nazwy, które zostały użyte niewiele razy. Są to najczęściej nazwy plemion, ludów i mieszkańców (23), a także niektóre nazwy miejscowe (26) i osobowe (23) o zróżnicowanej budowie morfologicznej. Nie odgrywała więc tu roli kwestia trudności w dostosowaniu obcego wyrazu do polskiego systemu fleksyjnego, ale raczej brak staranności u tłumacza i ponadto chyba pewien automatyzm w przepisywaniu tych form z tekstu łacińskiego.

Takie postępowanie pociąga za sobą dalsze skutki. Mianowicie zdarza się, że formy łacińskich przypadków zależnych użyte w polskim tekście zaczynają funkcjonować jako wyrazy nieodmienne, np. „należli grob krola *Nini* asyryjskiego” (s. 225, v. 6) – tekst polski sugeruje, że imię króla brzmiało *Nini*, byłaby to wówczas forma nieodmienna. W rzeczywistości jest to łaciński dopełniacz imienia *Ninus*. Podobnych przykładów można znaleźć więcej – „do biskupa imieniem *Jadelum*” (s. 83, v. 13) – ac. sg. m. nazwy *Jadelus*, „do jenej wyspy *Faranradem*” (s. 76, v. 10–11) – ac. sg. f. nazwy *Faranrada* (bardzo częstym błędem w tekście łacińskim, powtórzonym potem wielokrotnie w polskim jest używanie końcówki ac. sg. f. *-em* zamiast *-am*), „do miasta *Gizam*” (s. 91, v. 2) – ac. sg. f. nazwy *Gaza*.

INDEKS

W nawiasach zwykłych podane są warianty fonetyczne i morfologiczne nazw oraz odpowiadające polskim nazwy łacińskie używane w tekście. Na pierwszym miejscu występuje postać notowana najczęściej. W nawias kwadratowy ujęte są te nazwy, które wystąpiły tylko w takiej formie zależnej, na podstawie której trudno jednoznacznie wyprowadzić formę mianownika.

I. Nazwy osobowe:

Accimej, Adromatik, Agatan, Alegtor, Aleksander, Alonis, Amarde, Amonta, Anafag, Anapolus, Anastaldus (Nostodi), Anektanabus, Antygonus, Antyjochus, Antypater, Appelmai, Arestoteles, Arrideus, Artakserses, Artistus, Aryjulus, Balaam, Biffeks, Bitiryjo (f.), Cemarre, Cereustus, Cyrus, Daniel, Daryjus, Demostenes, Didimus, Ditomatus, Dokomiktus, Durikus, Efezyjus, Eumulus, Euskulus, Filip, Filonis, Gaulus, Getimadi, Gog, Halus, Homerus, Ismachas, Iswimea (m.), Jadelus, Jazon, Julijus, Juni, Kabella, Kamaryjant, Kandaris (f.), Kandeolus, Kandorem, Karikorinus, Karoterus, Kasander, Kastoryjus, Katomi, Kleopatra, Kleoter, Kserses, Limit, Lizyjas, Lyjochus, Macher, Magelon, Magog, Maleager, Manam, Marsipius, Mikołaj (Nicolaus), Nabuzardon, Nichanor, Ninus, Olimpija, Onebasantes (Arnabasones), Parmeryjon, Parmeryjus, Parmonen, Pauzanija, (m.), Perdika (m.), Porus, Primus, Ptolomeus (Tolomeus), Redem, Rinocefali, Roboas, Rodoga (Bodoga), Roksana (Boksana), Rote, Sabamei, Samson, Sennes, Sistorus, Solencyjus, Soltani, Spiotir, Staksi, Straksagonas (Astraksagonas), Szymon, Talifrida, Tirbei, Trozellus, Zefir, Zochora.

Nie udało mi się zidentyfikować, nawet tylko na podstawie tekstu, osoby nazwanej *Adromatik*. Wyraz *Aryjulus* zaliczyłam do nazw własnych, chociaż jest to wyraz pospolity oznaczający wróżbitę. Jednakże tłumacz najwyraźniej go nie znał i zamiast przetłumaczyć potraktował jako imię.

Postać niektórych z wymienionych nazw zdaje się sugerować, że występują one w łacińskim przypadku zależnym – *Accimei, Alonis, Juni, Kandorem, Soltani, Tirbei* i in. Są to formy powtórzone za tekstem łacińskim, ale i w nim, i w polskim tłumaczeniu składnia zdania wskazuje, że są to mianowniki¹¹. Nazwy te to imiona władców azjatyckich pokonanych przez Aleksandra podczas jego wyprawy. Być może taka niezwykła postać miała podkreślić obcość, egzotykę tych nazw, a może jest to skutek wielokrotnych przeróbek tekstu łacińskiego, podczas których budowa zdania uległa zmianie, a forma nazw nie.

II. Nazwy miejscowe i terenowe:

Adamantinum, Adryjakus, Adzea, Afryka, [Ajdam], Aleksandryja, Arabija, Armenija, Arridor, Ateny, Azyja, Babilon, Babilonija, [Bacerem], Batricen, Baptra, Batra, Brasyjacha, Brochija, Bucifalon (Bucufalla), Cetim, Cylicyja, Dalmacyja, Damaskus, [Deflogijone], Egipt, Erkustryja, Eufrates, Europa, Faranrada, Frygija, Gada, Gaget, Gaza, Grankus, Grecyja, Ellada, Ellespont, Hermin, Indyja, Italija, Imiteon, Ipreksyjaton, Ipuswitas, Jepiperum, Jeruzalem, Jozefat, Kalcedonija, Kalcedopolis, Kapadocyja, Kaspias, Klajda, Korynt, Lacedomija, Laodycyja, Latrimaryjas, Libija, Lutrus, Macedonija, Masagetas, Medyja, Mezopotoma, Nil, Oceanus, Paktola, Papatalpa, Pelagona, Pelopenses, Peluzyjum, Persidyja, Prosopolis, Rzym, Sawima, Seleucis, Senis, Siragma, Sityja, Skopolus, Stamodro, Suzis, Sycylia, [Sylonis], Syryja, Tafostri, Tamar, Taurus, Tebabalija, Teba, Tragacintes, Troada, Tygrys, Tyrus, Ulica.

Nazwa *Ulica* to niezbyt szczęśliwe tłumaczenie greckiej nazwy miasta Plateje, która w języku łacińskim ma postać identyczną z rzeczownikiem pospolitym *platea* ‘ulica’. Interesujące jest również konsekwentne odróżnianie nazwy *Babilon* (miasto) od *Babilonija* (państwo).

III. Nazwy plemion i mieszkańców:

Adunante, Agiofi, (Amazony), Apolinati, Argiri, Atenienses, Bachiri, Bartei, Bati, Bragmanowie, Drapes, Egipcjowie (Egipci), Eksidracas, Fares, Girantes, Grekowie, Hirkany, Indi (Indowie), Itali, Kalcedones, Kaldei, Kartarin, Konsires, Koryntowie, Lacedemones, Macedonowie (Macedones), Medi, Mezopotamii, Party (Parti), Pelipenses, Persa (sg.), Persas (pl.), Rinocefali, Rzymianie, Syry, Tebei, Tesalonicenses, Traces, Tyruniani, Tyry, Żydy (Żydowie), Żydostwo.

¹¹ „Zwycięzył dwanaście królów z ich zastępy, którzy byli zwani Kartarin. to jest Gog i Magog, Agatan, Magelon,... Appelmai, Juni, Katomi... Tirbei, Filonis, Sabamei...” (s. 498, v. 4–16). Łac. „Inclisit duodecim reges cum eorum exercitibus, qui et (!) tartarin dicebantur. Id est Gog et Magog, Agatan, Magelon... Appelmai, Junij, Cathomi,... Thirbei, Philonis, Satramei...”

Ortografia zabytku nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, jak należałoby czytać, nazwy *Hirkany*, *Party*, *Syry*, *Tyry*. Mogą to być formy łacińskie – litera *y* oznaczałaby wówczas głoskę *i*, lub też mianownik tych nazw ma formę spolszczoną i końcówkę *-y*, podobnie jak w formach *Rzymiany* i *Żydy*. Bardziej prawdopodobne wydaje się pierwsze przypuszczenie, ze względu na to, że litera *y* oznaczająca głoski *i*, *y*, *i* występuje w tekście zdecydowanie częściej niż litera *i* w tych samych funkcjach (na dwóch przypadkowych stronach 214 i 215 stosunek ten wynosi 18:1), a ponadto większość nazw mieszkańców pozostawiona jest w formach fleksyjnych łacińskich. Jedna z nazw występuje w liczbie pojedynczej (*Persa*) i jedna w formie zbiorowej (*Żydostwo*).

IV. Nazwy istot mitologicznych:

Amfijon, *Apollo* (*Apollinus*), *Bachus*, *Cerera*, *Dyjana*, *Dziwisz*, *Hamon*, (*Amon*), *Herkules*, *Jowis*, *Junona*, *Jupiter*, *Mars*, *Merkuryjus*, *Minerwa*, *Prozerpina*, *Serapis*, *Tintisus*, *Wenera*, *Zachos*.

Dwanaście nazw pochodzi z mitologii rzymskiej, dwa imiona herosów z greckiej, dwie nazwy bogów z egipskiej. Jedna nazwa wystąpiła w postaci greckiej i łacińskiej (*Apollo*–*Apollinus*). Nazwa osobowa *Zochos* jest powtórzona za tekstem łacińskim. Po grecku brzmiała ona *Zethos*. Łacińskie imię greckiego boga Dionizjusa zastąpione zostało formą *Dziwisz*. Jest to zapożyczenie czeskiego tłumaczenia tej nazwy, w języku polskim znane od XIII w.¹²

V. Nazwy zwierząt:

Duczfał – jest to imię konia Aleksandra Macedońskiego (*Bucefał*). Prawdopodobnie zmiana postaci tego wyrazu wynikała na skutek niedokładnego odczytania zapisu przez tłumacza tekstu.

FLEKSJA

Nom. sg. m.

Oboczność form typu *Egipci*–*Egiptowie*, *Indy*–*Indowie*, *Żydy*–*Żydowie* była często spotykana jeszcze do XVII w.

Gen. sg. m.

Widoczne jest rozróżnienie rzeczowników żywotnych z końcówką *-a* (*Antyjochusa*, *Daryjusa*, *Filipa*) i nieżywotnych z końcówką *-u* (*Egiptu*, *Rzymu*).

¹² M. Basaj, J. Siatkowski, *Przegląd wyrazów uważanych za bohemizmy*, cz. III, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 1966, t. 12, s. 78.

Dat. sg. m.

Imię *Aleksander* 3 razy ma końcówkę *-u* (46 razy *-owi*). Pozostałe nazwy przyjmują końcówkę *-owi* po tematach twardych, *-ewi* po miękkich. Wahania są tu nieznaczne, np. *Daryjusewi* (27), *Daryjusowi* (2). Jak wynika z badań przeprowadzonych przez M. Bargieł, zachowanie końcówki Dat. sg. m. *-ewi* w *Historii Aleksandra* sięga 87% i jest dużo wyższe niż w innych zabytkach mazowieckich z I połowy XVI w. Przyczyną tego stanu jest, jej zdaniem, jednak wcześniejszy czas powstania tego tekstu i bardziej tradycyjna pisownia¹³.

Ac. sg. m.

Rzeczowniki żywotne mają formę Ac. = Gen. z wyjątkiem jednego, ale ten może ze względów składniowych (wsiadłszy na koń *Duczfał*).

Instr. sg. m.

Dwie formy ze starą końcówką *-y//i* (*Greki, Macedony*).

Voc. sg. m.

Formy równe mianownikowi są powtórzeniem za tekstem łacińskim. Odrębną formę tego przypadku mają 4 rzeczowniki, 3 z końcówką *-e* (*Aleksandrze, Antyjochusie, Filipie*), 1 z końc. *-u* (*Dyryjusu*).

Gen. pl. m.

Wszystkie formy mają końcówką *-ow* (też *Rzymianow*).

Ac. pl. m.

Rzeczowniki osobowe przyjmują końcówkę *-y//i*. Jeden raz obocznie do poprzedniej pojawia się forma z końc. *-ow* (*Macedonow*).

Gen. sg. f.

Rzeczowniki twar-dotematowe mają końcówkę *-y//i*, miękkotematowe *-ej* (*Gady, Prozerpiny, Talifridy, Arabijej, Babilonijej, Syryjej*). Nazwa miasta *Tyrys* odmieniona jest jak rzeczownik rodzaju żeńskiego – *Tyryjej*.

Ac. sg. f.

Tekst nie rozróżnia samogłosek nosowych. Tak tylna, jak i przednia zapisywane są jako *q* lub *a*¹⁴.

Loc. sg. f.

Wszystkie nazwy, które wystąpiły w tej formie, w mianowniku zakończone są na *-yja//i-ja*, w związku z czym w miejscowniku przyjmują końcówkę *-ej*.

Większość form fleksyjnych, w jakich występują nazwy własne w *Historii Aleksandra* to formy łacińskie. Nieliczne polskie prezentują stan typowy dla okresu, w którym powstało tłumaczenie. Są tu formy starsze, np. Instr. sg. m. *Greki, Macedony*, ale pojawiają się i nowe, np. Ac. pl. m. *Macedonow*.

¹³ Bargieł, *op. cit.*, s. 20.

¹⁴ M. Bargieł w pracy *Samogłoski nosowe w rękopisach polskich I połowy XVI w. „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”* 1955, t. 2, podaje dane procentowe dotyczące wartości ustnej samogłosek nosowych w *Historii Aleksandra*. Nosówka przednia w wygłosie oznaczana była jako *q* (63%) lub *a* (36%), tylna jako *q* (70%) lub *a* (29%).

Oryginał *Historii Aleksandra* napisany został w języku greckim w 600 lat po śmierci opiewanego w nim bohatera. Na łacinę tłumaczony był kilkakrotnie w różnych epokach, a w tym języku przerabiany i skracany przez różnych autorów. Jeżeli jeszcze uwzględni się zniekształcenia tekstu podczas przepisywania go przez niezliczonych kopistów, nietrudno zrozumieć, dlaczego postać wielu nazw własnych, nawet jeśli pierwotnie były to nazwy autentyczne, uniemożliwia ich historyczną i geograficzną identyfikację. Zrozumiałe jest też, że nazwy geograficzne Europy i obszarów blisko niej położonych, lepiej znane ludziom mającym wpływ na ostateczny kształt dzieła, zachowały w nim formę bliższą autentycznej niż, od samego początku zapewne przekształcane, nazwy z Azji i Indii.

Utwór ten, jak wspomniałam, znany był w Polsce na dwa wieki wcześniej, zanim został przetłumaczony w całości, ale nie wydaje się, żeby znajomość jego treści spowodowała przyswojenie większej ilości obcych nazw własnych z niego pochodzących. Nazwy geograficzne Europy poznawano zapewne z innych źródeł, a większość pozostałych różniła się tak bardzo od zasobu nazw znanego polskiemu czytelnikowi, że nigdy się w polszczyźnie nie zadomowiła. Dla pierwszego tłumacza utworu, co prawda człowieka bez większej wiedzy i kultury literackiej, nazwy te brzmiały prawdopodobnie tak dziwacznie, że nawet nie usiłował ich spolszczyć, choćby przez odmianę. Słownik staropolskich nazw osobowych notuje zaledwie 12 imion występujących w *Historii Aleksandra*, przy czym niektóre z nich to nazwy powszechnie znane w chrześcijańskiej Europie z Biblii bądź innych źródeł: *Aleksander, Cyrus, Daniel, Dziwisz, Filip, Juliusz, Mikołaj, Prymus, Rote, Ptolomiej, Samson, Szymon*. Inne polskie przekłady, które w przeciwieństwie do omawianego, były wydawane i popularne chyba nie zmieniły tej sytuacji. Do *Historii Aleksandra* sięgano w poszukiwaniu niezwykłości, a nie spotykane gdzie indziej nazewnictwo potęgowało to wrażenie.

Izabela Różycka

EIGENNAMEN FREMDER HERKUNFT IN *HISTORIA ALEKSANDRA* (*GESCHICHTE ALEXANDERS*) VOM JAHRE 1510

Im Referat wurden fremde Namen besprochen, die der ersten polnischen Übersetzung aus dem Latein von *Historia Aleksandra Wielkiego, króla Macedonii* (*Geschichte Alexanders des Großen, König von Mazedonien*), einem mittelalterlichen pseudohistorischen Roman von großer Popularität im damaligen Europa, entnommen sind. Die 1510 vollendete Übersetzung stammt aus der Feder von Leonard aus Bończa – wahrscheinlich von Masowien. Der Großteil von Personen – und ca. 50% Ortsnamen läßt sich als erfunden (phantastisch) bzw. nicht identifizierbar einstufen.

Ihre besondere Form und fremder Charakter hatten zur Folge, daß sie der Übersetzer mit lateinischer Flexion belassen hat. Nur 37 von 266 Namen werden der polnischen Flexion angepaßt. Noch nicht befriedigend erforschte Rechtschreibung dieses Schriftdenkmals läßt nicht immer eindeutige Formen der Namen ermitteln. Unerläßlich ist hier vor allem eine Klärung der Frage des Masurierens. Es scheint, daß fremde Namen aus der *Geschichte...* dem Polnischen nie angeeignet wurden.